

historické pohledy

ČÍM STONALI MOCNÍ VE 20. STOLETÍ (IV)

STRUČNÁ PATOBIOGRAFICKÁ SONDA DO NEDÁVNÉ MINULOSTI

doc. MUDr. Miloš Vojtěchovský, CSc.

Strakonická 15, 150 00 Praha 5, e-mail: milos.vojt@centrum.cz

VII. KLEMENT GOTTWALD
(1886–1953)

Čtvrtý prezident ČSR (1948–1953), v písemnictví figuruje jako „první dělnický prezident“, komunisty proklamovaný „prezident sjednotitel“. Zmíněna biografie, psychologický profil, patobiografie, průběh zdravotních obtíží, závislost na alkoholu a fatální luetické onemocnění aorty. V jeho léčbě hráli významnou úlohu i dva čeští psychiatři: Leo Haas a Vladimír Haškovec.

STRUČNÁ BIOGRAFIE

Klement Gottwald (dále jen KG) se narodil jako nemanželský syn mladistvé chudé nádenice Marie Gottwaldové v Dědicích u Vyškova. Otcem byl zámožný sedlák ze sousední vesnice, který svého potomka sice finančně zajistil, ale nikdy se k němu oficiálně nehlásil. Mladá matka se starala o syna jen jeden rok, dalších osm let byl KG vychováván svými příbuznými. Od 9 do 12 let opět převzala péči o synka jeho biologická matka. Ve škole byl KG vždy premiantem. Od 12 do 19 let se učil ve Vídni truhlářem. Navštěvoval tam německé školy s nevalným prospěchem, a to nejen pro jazykové potíže, ale i z protestu proti šikaně spolužáků a učitelů. V r. 1915 byl odveden do rakousko-uherské armády, ve které sloužil na různých frontách až do léta 1918. Před koncem války dezertoval. Po vzniku republiky se přihlásil do nově tvořené čs. armády a byl nasazen do bojů o Těšínsko a Slovensko. Demobilizoval v r. 1920. V té době se seznámil se svou budoucí manželkou, o tři roky mladší Martou Holubovou, číšnicí z Kopřivnice, s níž zplodil dceru Martu (nar. 1920). Holubovou si vzal úředně za manželku až o 8 let později. KG pracoval jako novinář a politik na Slovensku, do KSČ vstoupil v r. 1921. V r. 1925 se přestěhoval do Prahy, kde startovala jeho strmá stranická kariéra: v r. 1928 byl zvolen do Ústředního výboru KSČ a do moskevské exekutivy Kominterny. V r. 1929 se stal předsedou KSČ a poslancem Parlamentu republiky. V r. 1934 neúspěšně kandidoval na prezidenta ČSR s heslem: Lenin – Ne Masaryk. V této

době byl trestně stíhán za porušení paragrafu na ochranu republiky. Od vězení ho zachránila emigrace do Moskvy, podruhé emigroval do SSSR na sklonku 1938. Tam se stal představitelem emigrantské skupiny kolem 150 českých komunistů. Pod nátlakem Stalina se v r. 1943 podřídil koncepci Benešova odboje a v r. 1945 přijal účast v koaliční Národní frontě. Vrátil se do ČSR jako místopředseda vlády. V r. 1946 po volbách do Parlamentu, kde získala KSČ 38 % hlasů, se stal KG ve svých 50 letech předsedou vlády. Po „vítězném únoru“ a abdikaci Beneše byl zvolen 14. června 1948 čtvrtým prezidentem republiky. Stál v čele státu pět let a ve svých nedožitých 57 letech náhle umírá na vykrvácení do hrudníku. Vstupem KG na pražský Hrad startovala dvacet let trvající éra dělnických prezidentů bez vyššího vzdělání a čtyřicetiletá epocha našich pěti prezidentů – v podstatě jen lokálních místodržitelů skutečných vládců v Kremlu.

Politický, osobnostní a morální profil KG je dostatečně známý z oficiálních hagiograficky-konformních monografií (Slánský 1948; Kopecký 1948 a 1960; Nečásek 1952; Matějka 1971 aj). Teprve po „sametové revoluci“ 1989 se objevují publikace odhalující úlohu KG v zákulisní politice strany a státu, ale i stinné stránky jeho povahy (Kaplan 1989, 2004, 2009; Kadlec 1991, Psůtková a Vahala 1992; Kosatík 1992; Rupnik 2002; Pernes 2003 a 2008; Kaplan a Kosatík 2004 aj.). Souhrn některých vybraných poznatků z výše uvedených monografií, cílených na povahu a nemoci KG, tvoří obsah následujících subkapitol.

PSYCHOLOGICKÝ PROFIL

Mládí a politická aktivita v KSČ

Nemanželský původ KG, letitá absence matky v časném dětství a neexistence otce ve výchově měly značný vliv na formování budoucích osobnostních rysů a jeho nevyrovnané povahy. Měl však silnou vůli, pracoval systema-

ticky na sobě po všech stránkách. Jako samouk studoval historii, politiku, učil se cizím jazykům. Byl samotář a citlivý romantik. Jeho hlavními zájmy byla četba marxistické literatury, Jiráskových románů, spolková a stranická činnost v dělnických organizacích, ale i slabost pro alkohol a kouření lulky. Byl vášnivým hráčem mariáše a taroků, ve společnosti oblíbeným zpěvákem národních písní a pouličních odrhovaček. Jako předseda KSČ a poslanec parlamentu byl permanentně pod policejním dohledem a trestně stíhán pro porušování zákona na ochranu republiky. Trestům se vyhýbal skrýváním a útekem do blízké i vzdálené ciziny. Krutost jeho povahy vystihuje citát ze vstupního projevu v parlamentu. Tehdy 33letý poslanec KG prohlásil: „(...) říkáte, že jsme komandem Moskvy a že si tam chodíme pro rozum (...) naším revolučním nejvyšším štábem je skutečně Moskva. My se tam chodíme učit – víte co? My se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutit krk. A vy víte, že ruští bolševici jsou v tom mistři!“ V Moskvě KG strávil v r. 1934 jeden a půl roku, podruhé po r. 1938 sedm let. Co slíbil v parlamentě v r. 1929 a co se za tu dobu v Moskvě skutečně naučil, to také po převzetí moci v r. 1948 vykonal. Avšak styl života profesionálního revolucionáře a letité zkušenosti v moskevské emigraci podminily vznik a rozvoj jeho politické a alkoholové paranoie.

Změny chování a povahy v době jeho pětiletého působení v úřadu prezidenta

V počátcích komunistické diktatury přechodně odmítal bolševický ruský vzor a propagoval „českou cestu k socialismu“, koncipoval formu „lidové demokracie“. Ale brzy po r. 1950 se přiklonil k nekompromisní diktatuře proletariátu a stal se absolutním vykonavatelem příkazů Moskvy. Jeho vztah k politickým odpůrcům a také k spolupracovníkům, přátelům, plně oddaným služebníkům a obdivovatelům byl charakterizován hrubostí, bezohledností, nemilosrdenstvím. Jeho jednání vyplývalo ze zkušeností v Kominterně, která tradovala nezbytnost krutosti pro upevnění moci a pro úspěšný třídní boj. Podle svědectví blízkých osob byl KG prudké a výbušné povahy a často působil strach. Na hradě se v posledních letech svého života s nikým nestýkal, byl často opilý a upnul se na svou manželku, dceru, vnučku a zetě A. Čepičku. Za jeho krátkého vládnutí bylo po r. 1948 vyneseno Státním soudem s jeho souhlasem 230 rozsudků smrti, z nichž 178 bylo vykonáno. Více než 27 000 osob bylo odsouzeno k dlouholetým trestům na svobodě. Nakonec poslal na šibenici i jedenáct ze svých nejbližších stranických funkcionářů. Postupně ztrácel smysl pro realitu, izoloval se od lidí a od života (Kaplan a Kosatík 2004). S výjimkou alkoholu těžko mohl najít útěchu ve své osamělosti (Kadlec 1989). Celkový charakterový profil KG vystihl pregnantně znalec jeho života spojeného s historií komunismu v ČSR, publicista, historik a dlouholetý „věřící“ člen KSČ Karel Kaplan (dle Kosatíka 2004): KG byl mužem se silnou dávkou přirozené inteligence a s velkým politickým talentem, i když bez vyššího vzdělání. Nebyl politickým teoretikem, prošel školou Kominterny a naučil se ovládat politické řemeslo. Byl mužem praxe a činu, dovedl přesně vymezit požadavky a formulovat je tak, aby byly srozumitelné a přitažlivé pro prosté lidi. Uměl organizovat stranu i širo-

ké vrstvy obyvatel. Vstoupil do KSČ v r. 1921 jako mladý dělník z přesvědčení a s velkými ideály, skončil jako prezident v r. 1948 bez ideálů, později zlomený, bezvýrazný a alkoholem decimovaný muž (Kaplan 1989). Psůtková s Vahalou (1992) výstižně nazvali kapitulu o nemocech KG „Prezident Strachu“, což lépe reflektuje postoje nekomunistické většiny občanů republiky než charakteristika v podání Kaplana. Dnešní představitelé českého komunismu (poslanci KSČM) a dědicové KSČ na chyby svého bývalého předsedy nedají dopustit. KSČM má i po 20 letech demokratického vývoje v ČR mnoho příznivců a stala se v r. 2010 čtvrtou nejsilnější parlamentní stranou. V povědomí národa však KG patří k nejzápornější postavě nedávné historie. V televizní anketě v r. 2005 byl KG označen 26 % z tisíce tazatelů největším padouchem.

PATOBIOGRAFIE

Alkoholismus KG

KG byl celoživotně vášnivým kuřákem tabáku (lulka à la STALIN) a milovníkem alkoholických nápojů, zvláště koncentrátů. Dle svědectví svých spolupracovníků (zveřejněných až dlouho po jeho smrti – Kolderova komise 1962) býval často opilý již v době před začátkem 2. světové války (B. Kohler). Abúzus se stupňoval v době moskevské emigrace (dle svědectví Z. Fierlingera byl denně ve večerních hodinách tak opilý, že jen obtížně telefonicky komunikoval). V r. 1947–48 nebyl často schopen několik dní řídit schůze strany, takže vedení museli přebírat R. Slánský a A. Zápotocký. V projevu v létě 1947 na Staroměstském náměstí mluvil natolik blábolivě a v dlouhých pomlčkách, že jeho opilost zaznamenali nejen všichni přítomní, ale i rozhlasoví posluchači. Jeho tehdejší projev nebyl proto nikdy publikován. Rovněž dle A. Novotného býval KG často tak opilý, že na schůzích nemohl souvisle promluvit. Ke strážlivosti vybízel KG i sovětský velvyslanec Bogomolov. Na recepcích konaných na Hradě dbal o zmírnění abúzu jeho osobní lékař Haškovec (chodil za ním a bral mu číše). KG podporovala v jeho pití manželka i zetě A. Čepička. V posledních letech se neschopnost prezidenta komunikovat prodlužovala i na několik dní (osobní strážce Hofman). Průvodní jevy závislosti se manifestovaly nedodržením slibů, prolhaností, podezřívavostí, strachem ze Stalina, obavami z odposlechů bezpečnostních orgánů i ze špionování spolupracovníky jeho kanceláře (cit. dle Kaplana 2009).

Lues a interní choroby

KG i jeho manželka věděli o prodělané syfilis, akvírované nejspíše v době vojenské služby za války, což však úzkostlivě tajili před svými přáteli i spolupracovníky. O venerické chorobě KG byl oficiálně informován jen R. Slánský a nepřímo po r. 1945 i prezident Beneš. Choroba byla pravděpodobně poprvé diagnostikována kremelskými lékaři na podzim 1944, kdy byl KG hospitalizován pro akutní infarkt myokardu v sanatoriu blízko Moskvy. Tehdejší ošetřující lékař prof. Makarov později informoval české konziliáře (březen 1953), že o metaluetickém aneurysmatu aorty KG nejen věděli, ale dokonce i provedli antiluetickou terapii vysokými dávkami penicilinu(?).

O luetické chorobě aorty věděl i jeho osobní lékař – psychiatr Leo Haas, povoláný R. Slánským z londýnské emigrace do Košic na jaře 1945. Ten navrhl, aby byl KG nahrazen ze zdravotních důvodů ve vládních i stranických funkcích jiným činitelem. Jeho návrh však nebyl sovětskými vládci akceptován. Druhým osobním lékařem KG byla na žádost Marty G. v r. 1946 prominentní neuropsychiatr prof. Vladimír Haškovec. Ten navštěvoval KG nejméně dvakrát týdně a zajišťoval jeho medicínskou i režimovou terapii. V r. 1947 byl KG přešetřen na 3. interní klinice v Praze (doc. Smělým) a RTG vyšetření potvrdilo rozsáhlou výduť hrudní aorty. Předpověď délky dalšího života byla odhadnuta na 2 roky (ve skutečnosti se prodloužila na pět let). Konzultant kardiolog doc. Weber doporučil léčbu bizmutem a jódem, obával se podat antibiotika pro riziko Herxheimerovy reakce. Prof. Haškovec byl na podzim 1951 na nátlak Sovětů (ministr Mikojan) zbaven funkce osobního lékaře a nahrazen sovětskými internisty (prof. Makarov). V souvislosti s chystanými procesy proti vysokým stranickým funkcionářům byli na sklonku r. 1951 zatčeni i Haškovec s Haasem. Průběh onemocnění KG v letech 1946–51 byl pečlivě dokumentován ve výsledcích obou lékařů v tajných materiálech StB. Pouze Haškovec byl v r. 1954 odsouzen na 6 let ztráty osobní svobody, občanských práv a poloviny majetku. V rozsudku bylo uvedeno, že byl odpovědný za špatnou péči o prezidenta, za nedůsledný dozor nad jeho životosprávou, za nekontrolovanou léčbu, za špatné ověřování diagnóz a absentsování konsiliárních služeb sovětskými lékaři. O zdravotní stav KG se proto starali sovětsí lékaři a příležitostně i český internista prim. Karpíšek. V období 1951–53 byl KG často nemocen, v r. 1952 prodělal exsudativní pleuropneumonii, léčenou Makarovem punkcemi hrudníku a antibiotiky.

FATÁLNÍ VYÚSTĚNÍ: RUPTURA ANEURYSMATU HRUDNÍ AORTY

KG se v čele stranické a vládní delegace účastnil v Moskvě pohřbu J. V. Stalina. Odlétal v pondělí dne 8. března 1953 v doprovodu osobního lékaře prim. Karpíška. Cítil se nachlazen, ale kardiovaskulárně byl „v normě“ (TK 150/95). Po dlouhém pohřebním obřadu nastydl a otekly mu nohy, byl proto následující den podrobně vyšetřován v kremelské nemocnici, kde měl zůstat několik dní v lůžkové péči. Dostal vysoké dávky penicilinu. Přes zákaz odcestovat zpět do Prahy podnikl cestu letadlem bez vážnějších komplikací. Následující den se však necítil dobře a přivolaný lékař pokračoval jen v léčbě antibiotiky. Dne 12. března došlo k rapidnímu zhoršení zdravotního stavu, byli narychlo přivoláni konsiliáři – internisté prof. Charvát a Jonáš. Ti stanovili diagnózu levostranné exsudativní pleuropneumonie se subfebriemi a hepatomegalií. Následující den vznikl u KG cirkulační kolaps a po punkci hrudníku přivolanými chirurgy a revizi donesených starších rentgenových snímků byla diagnóza pozměněna na pravděpodobnou rupturu aneurysmatu aorty. Na RTG hrudníku bylo patrné velké vřetenové aneurysmatické rozšíření celé hrudní aorty a velké kulovité aneurysma arterie pulmonalis. Brzy poté přiletěli z Moskvy prof. Makarov a dr. Fjodorovová, kteří po poradě pozvali na konzulta-

ci moskevského hrudního chirurga prof. Bakuleva. Ten telefonicky navrhl provést otevření hrudníku a sešití krvácející ruptury aorty. Čeští konsiliáři – internisté i chirurgové – tento riskantní výkon odmítli, zvláště když se měl uskutečnit v provizorních podmínkách koupelny bytu. Prezident byl udržován při životě analeptiky a inhalacemi kyslíku. V sobotu ráno 14. března se stav KG přechodně zlepšil. Brzy po poledni však upadl do kómatu s generalizovanými křečemi. Pokus o stimulaci dýchání elektrickým drážděním n. frenikus selhal. KG v odpoledních hodinách zemřel. Na Hradě se u prezidentova lože vystřídalo vedle tří ruských lékařů i jedenáct českých prominentních i stranických lékařů (internisté prof. Charvát, prof. Jonáš, prim. Karpíšek, infektionista prof. Procházka, chirurgové prof. Diviš, Jirásek, Kunc a Špaček, důvěrníci KSČ: dr. Závodný, Kraus a Obrdová, a tým anesteziologů a sester z Vojenské nemocnice ve Střešovicích. Vše pod dohledem byra ÚV KSČ zasedajícího po celou dobu ve vedlejší místnosti.

Pitvu těla KG provedli ve 2. patologicko-anatomickém ústavu sovětsí patologové prof. Uskov, Pavlov a Veščanov. Nikdo z českých lékařů nesměl být pitvě přítomen. Příčina smrti – vykrvácení z ruptury aorty do hrudníku – byla potvrzena a nebyla shledána žádná chyba ve strategii léčby. Etiologie ruptury: arterioskleróza velkých cév. Luetické onemocnění bylo před národem zatajeno. Českým patologům byly separátně demonstrovány jen některé orgány, z nichž významnými nálezy byly: tuková cirhóza jater, změny na aortě (ztenčení stěn) a čerstvá ložiska tuberkulózy na plicích. Mozek nebyl ukázán. Pitevni protokol podepsali jen prof. Jedlička a Vaněček, prof. Šíkl podpis odmítl. Protokol nebyl nikdy orgánům ČSR k dispozici, je pravděpodobně archivován v tajných dokumentech NKVD v Kremlu. Tělo KG bylo následně po pitvě balzamováno. KG tak zemřel v nedožitých 57 letech za 9 dní po smrti svého učitele J. V. Stalina. Prezidentova manželka Marta zemřela na maligní onemocnění o 8 měsíců později. Průběh krátkého fatálního vyústění choroby KG a jeho ošetřování byl podrobně dokumentován v pamětech prof. Charváta publikovaných v r. 1994 a 2005, které sloužily jako zdroj informací pro tuto subkapitolu.

POSMRTNÉ OSUDY TĚLA KG

Špatně balzamované tělo KG bylo po pitvě v následujících letech „opravováno“ – rovněž neúspěšně – pod vedením sovětského specialisty prof. Mardaševa. O dobrý stav těla se měli starat pod vedením prof. Vaněčka mladí komunističtí lékaři Lodin, Křeček, Vacek a Vymazal. Po opakovaných opravách rozkládajícího se těla uloženého v chlazené komoře Mauzolea na Vítkově bylo v r. 1962 rozhodnuto, že ostatky budou spáleny v krematoriu a urna s popelem bude umístěna ve vítkovském kolumbáriu. Po „sametové revoluci“ byla urna KG předána funkcionářům KSČM, kteří zajistili její uložení v rodinné hrobce hřbitova na Olšanech. Ke vzpomínkám na „vítězný únor“ se schází ještě v současné době u hrobu svého bývalého předsedy několik málo stovek jeho „pohrobků“, aby vyslechlo chvalozpěvy prezentované funkcionáři strany na svého „prvního dělnického prezidenta“.

LITERATURA

- Gottwald: neznámý příběh. Respekt 2008; 8: 32–40.
- Josef Charvát a jeho doba (z deníku a paměti). Vesmír 1994, 73(4): 225–236.
- Charvát J. Můj labyrint světa. Praha: Galén; 2005: 229–240.
- Kadlec V. Podivné konce našich presidentů. Hradec Králové: Kruh; 1991: 155–188.
- Kaplan K. Mocní a bezmocní. Toronto: Sixty-Eight Publishers; 1989: 9–43.
- Kaplan K. Kronika komunistického Československa. Brno: Barristen and Principal; 2009: 7–206.
- Kaplan K, Kosatík P. Gottwaldovi muži. Praha – Litomyšl: Paseka; 2004: 11–77.
- Kopecký V. Gottwald v Moskvě. Praha: Svoboda; 1948.
- Kopecký V. ČSR a KSČ. Praha: Státní nakl. polit. literatury; 1960.
- Kosatík P. Osm žen z hradu. Praha: Mladá Fronta; 1992: 151–186.
- Kosatík P. Rozhovor s Karlem Kaplanem. In: Kaplan K, Kosatík P. Gottwaldovi muži. Praha – Litomyšl: Paseka; 2004: 310–326.
- Matějka J. Gottwald. Praha, Svoboda; 1971.
- Nečásek F. Mládí Klementa Gottwalda. Praha: Mladá fronta; 1952.
- Pernes Z. Taková nám vládli. Praha, Brána; 2003.
- Pernes J, Pospíšil J, Lukeš A. Alexej Čepička – šedá eminence rudého režimu. Praha: Brána; 2008.
- Psůtková Z, Vahala Z. Nám vládli nemocní. Liberec: King-Práh; 1992: 121–142.
- Rupnik J. Dějiny Komunistické strany Československa, od počátku do převzetí moci. Praha: Academia; 2002.
- Slánský R. O velikém díle a životě soudruha Gottwalda. Praha: Svoboda; 1948.
- Wikipedie, otevřená encyklopedie, CZ: heslo Klement Gottwald, 2010, http://cs.wikipedia.org/wiki/Klement_Gottwald 2010–

referáty o literatuře

Bacher I, Wu B, Shytle DR et al. Mecamylamine – a nicotinic acetylcholine receptor antagonist with potential for the treatment of neuropsychiatric disorders

(Mekamylamin – antagonist nikotinového acetylcholinergního receptoru s možností pro léčbu neuropsychiatrických poruch)
Expert Opin Pharmacother 2009; 10 (16): 2709–2721

Mekamylamin, první dostupné perorální antihypertenzivum uvedené na trh v r. 1950, je dnes zřídka používán pro léčbu hypertenze pro jeho rozšířené gangliové vedlejší účinky v antihypertenzních dávkách (25–90 mg/den). Nicméně novější klinické studie poukazují na to, že mekamylamin je účinný v mnohem nižších dávkách pro blokování centrálních a periferních účinků nikotinu. Farmakologicky byl mekamylamin charakterizován jako neselektivní a nekompetitivní antagonist nikotinových acetylcholinergních receptorů (nAChR). Protože mekamylamin snadno přestupuje hemato-encefalickou bariéru v relativně nízkých dávkách (2,5–10 mg), byl používán několika výzkumnými skupinami po 2 poslední desetiletí k výzkumu role centrálních nAChR v etiologii a léčbě různých neuropsychiatrických poruch včetně závislosti (alkohol, kokain, tabák), Touretteova syndromu, epilepsie, schizofrenie, různých kognitivních poruch (Alzheimerova choroba, autismus) a poruch nálady. Dvě nezávislé klinické studie ve stadiu fáze II potvrdily v poslední době předpokládanou antidepresivní aktivitu mekamylaminu a poukázaly na to, že může být účinný v rámci augmentace léčby farmakorezistentní psychotické

deprese antidepresivy typu SSRI. Kanadští a američtí autoři (pracoviště Toronto, Ontario a Tampa, Florida) posoudili tyto oblasti výzkumu mekamylaminu a navrhli doporučení pro budoucí směry výzkumu.

Fond G, Jollant F, Abbar M The need to consider mood disorders, and especially chronic mania, in cases of Diogenes syndrome (squalor syndrome)

Nutnost uvážit poruchy nálady, obzvláště chronickou mánií, u případů Diogenova syndromu (syndromu nečistoty)
Int Psychogeriatr 2011; 23 (3): 505–507

Francouzští autoři (pracoviště Montpellier a Nimes) referují o případu 69leté pacientky, která byla hospitalizována pro Diogenův syndrom definovaný zjevným sebezanedbáním, sociálním stažením a nadměrným hromaděním věcí vedoucím k nečistotě. Somatické příčiny byly vyloučeny. V osobní anamnéze pacientky byla prokázána osmiletá depresivní epizoda následovaná dvacetiletou hypomanickou epizodou bez remise následovanou trvalou manickou epizodou spojenou s Diogenovým syndromem po dobu 4 let. Diogenův syndrom byl úspěšně léčen stabilizátory nálady (lithium karbonát). Podle autorů by měly být zváženy poruchy nálady, zvláště pak chronická mánie (tj. manická epizoda trvající více než 2 roky), u případů Diogenova syndromu a v dnešních klasifikacích.

MUDr. Jaroslav Veselý